

HORIZONTAL FACILITY FOR WESTERN BALKANS AND TURKEY

Jačanje zaštite nacionalnih manjina u Srbiji

SMERNICE

ZA ODGOVARAJUĆE PREDSTAVLJANJE NACIONALNIH MANJINA

U NASTAVNIM PROGRAMIMA I SADRŽAJIMA UDŽBENIKA U REPUBLICI SRBIJI

prof. dr. Marko Šuica

vanredni profesor na Odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
upravnik Centra za istraživanje nastave istorije i istorijskog nasleđa pri Filozofskom fakultetu

mart 2019. godine

Ovaj dokument izrađen je zahvaljujući sredstvima Zajedničkog programa Evropske unije i Saveta Evrope. Ovde izraženi stavovi ni na koji način ne mogu se smatrati zvaničnim mišljenjem Evropske unije ili Saveta Evrope.

Horizontal Facility for Western Balkans and Turkey

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

Implemented
by the Council of Europe

<http://horizontal-facility-eu.coe.int>

SADRŽAJ

UVODNI DEO	3
SMERNICE.....	5
1. ZUOV – ZAVOD ZA UNAPREĐIVANJE OBRAZOVANJA I VASPITANJA.....	5
2. ZVKOV – ZAVOD ZA VREDNOVANJE KVALITETA OBRAZOVANJA I VASPITANJA	12
3. IZDAVAČKE KUĆE (KOJE SE BAVE IZDAVANJEM UDŽBENIKA I POMOĆNIH NASTAVNIH MATERIJALA)	14
4. NACIONALNI PROSVETNI SAVET	18
PRILOZI	19
4.1 PREDLOG LISTE ODABRANIH KLJUČNIH POJMOVA SADRŽAJA KOJIMA SE POVEĆAVA DEMOKRATSKI KAPACITET DRUŠTVA I AFIRMIŠE POLOŽAJ NACIONALNIH MANJINA U NASTAVNIM PROGRAMIMA	19
4.2. PREPORUKE.....	20

UVODNI DEO

Zajednička inicijativa Saveta Evrope i Evropske unije „Program podrške Evropske unije i Saveta Evrope Zapadnom Balkanu i Turskoj“ (Horizontal Facility for the Western Balkans and Turkey) pokrenuta je sa ciljem da pomogne korisnicima u Jugoistočnoj Evropi i Turskoj u poštovanju standarda Saveta Evrope i zahteva Evropske unije u okviru procesa pristupanja. Aktivnosti u okviru projekta „Jačanje zaštite nacionalnih manjina u Srbiji“ zasnovane su na zaključcima i preporukama nadzornih tela Saveta Evrope. Jedan od ciljeva projekta je „podizanje svesti o nacionalnim manjinama i njihovim pravima i unapređivanje tolerancije“. U skladu sa ovim ciljem, očekuje se da će inicijativa dovesti do jačanja kapaciteta vlasti da obezbede odgovarajuće predstavljanje nacionalnih manjina u obrazovanju i unaprede znanje opšte javnosti o nacionalnim manjinama u Republici Srbiji.

Smernice za odgovarajuće predstavljanje nacionalnih manjina u nastavnim programima i sadržajima udžbenika u Republici Srbiji su dokument kojim se konkretizuje primena *Preporuka koje proističu iz Izveštaja o zastupljenosti nacionalnih manjina u nastavnim programima i obrazovnim standardima Republike Srbije* i *Izveštaja o zastupljenosti i predstavljanju nacionalnih manjina u školskim udžbenicima u Republici Srbiji*,¹ nastalih u okviru gore navedenog projekta.

U međuvremenu, od sastavljanja izveštaja i objavljivanja *Preporuka*² do danas, Odbor za obrazovanje Saveta Evrope (Council of Europe Education Committee) usvojio je dokument *Kvalitetno obrazovanje iz istorije u 21. veku – principi i smernice*³, koji bi mogao da pruži dodatnu podršku realizaciji projekta *Jačanje zaštite nacionalnih manjina u Srbiji* i olakša operacionalizaciju navedenih preporuka u okviru referentnih institucija obrazovnog sistema Republike Srbije. Dokument *Kvalitetno obrazovanje iz istorije u 21. veku – principi i smernice* Saveta Evrope zasnovan je na široko postavljenim i holistički koncipiranim *Kompetencijama za demokratsku kulturu*⁴, tako da ova dva dokumenta predstavljaju jednu vrstu obrazovne platforme kao temelja za sticanje neophodnih znanja, razvoj ključnih veština, izgradnju stavova i vrednosti kao dela kompetencija, koji vode ka poštovanju i unapređivanju položaja ljudskih (i manjinskih) prava u savremenom

---

¹ Dalje u tekstu *Preporuke*.

² Jun 2018.

³ *Quality History Education in 21st century – Principles and Guidelines*, Council of Europe, Strasbourg 2018. Dokument *Kvalitetno obrazovanje iz istorije u 21. veku – principi i smernice* namenjen je različitim ciljnim grupama, koje obuhvataju „političare, zvaničnike i druge aktere u državama članicama (Saveta Evrope) koji su odgovorni za razvoj školskog nastavnog programa, kao i nastavnike i edukatore čija je uloga da sa učenicima realizuju nastavni plan i program... *Principe i smernice* specifično pisane za nastavu i učenje istorije, ipak treba posmatrati u kontekstu širih obrazovnih ciljeva koje su svojim aktivnostima (dokumentima) formulisali Savet Evrope, Evropska komisija i UNESCO.“ str. 6.

⁴ *Reference Framework of Competences for Democratic Culture (RFCDC)*, Council of Europe, Strasbourg 2016.

demokratskom društvu. U tom smislu, oni predstavljaju dopunu *Preporukama* i *Smernicama* sadržanim u ovom dokumentu.

Smernice za odgovarajuće predstavljanje nacionalnih manjina u nastavnim programima i sadržajima udžbenika u Republici Srbiji bi trebalo da omoguće rukovodiocima određenih centara i sektora, savetnicima - koordinatorima, saradnicima i članovima stručnih timova za izradu školskih programa i evaluaciju udžbenika u **Zavodu za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja**; koordinatorima i saradnicima **Zavoda za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja** (u domenu izrade obrazovnih standarda), urednicima i autorima u **izdavačkim kućama** koje se bave izdavanjem udžbeničke literature, kao i članovima **Nacionalnog prosvetnog saveta**, da prilikom svojih aktivnosti i donošenja odluka imaju u vidu koncepte, pojmove i sadržaje koji bi položaj, prava, participaciju i identitet pripadnika nacionalnih manjina učinili vidljivim i prepoznatljivim svim učesnicima u obrazovanju, bez obzira na etničku pripadnost, ili ulogu u obrazovnom procesu. *Smernice* su koncipirane tako da navedenim učesnicima u kreiranju obrazovnih politika i dokumenata omoguće jednostavniju operacionalizaciju i primenu *Preporuka*.

Dokument *Smernice* ima nekoliko celina različitih po svojoj strukturi u zavisnosti od ciljne grupe kojoj su smernice namenjene. Najveći deo dokumenta organizovan je i predstavljen u formi tabele. Leva kolona u priloženoj tabeli sadrži konkretne *Smernice* dok se u desnoj koloni nalaze odgovarajuće *Preporuke* na koje se određene smernice odnose. Radi lakšeg snalaženja i funkcionalnosti dokumenta svaki od ključnih činilaca na koga se odnose *Smernice* i *Preporuke* obuhvaćen je posebnim odeljkom u okviru tabelarnog prikaza. Dokument *Smernice* omogućiće svim akterima u procesu kreiranja nastavnih programa, standarda, kompetencija, izrade i evaluacije školskih udžbenika i pomoćnih nastavnih sredstava da na odgovarajući način implementiraju *Preporuke* i na taj način podstaknu razvoj društvenih, demokratskih, građanskih i interkulturalnih kompetencija kod učenika koje su preduslov za puno poštovanje i integraciju nacionalnih manjina u demokratsko društvo Republike Srbije.

SMERNICE

1. ZUOV – ZAVOD ZA UNAPREĐIVANJE OBRAZOVANJA I VASPITANJA

1.1. RUKOVODIOCI CENTARA - PRIPREMA, SISTEMATIZACIJA, NADZOR

- Rukovodioci Centra za razvoj programa i udžbenika, Centra za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju i Sektora za specifična pitanja predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja bi trebalo da se upoznaju sa postojećim zaključcima *Izveštaja* o zastupljenosti i načinu predstavljanja nacionalnih manjina u nastavnim programima, standardima i udžbenicima,⁵ kao i *Preporukama*⁶.
- Na osnovu stručnih kompetencija i odgovornosti koja proističe iz profesionalne pozicije na kojima se nalaze, rukovodioci centara i sektora bi, uzimajući u obzir predložene *Smernice* i *Preporuke*, obavljali nadzor (monitoring) primene određenih *Preporuka* u okviru rada stručnih komisija u referentnim centrima/sektorima Zavoda. Nadzor bi podrazumevao procenu da li su **komisije za izradu nastavnih programa** obaveznih, izbornih predmeta i programa (koji su prepoznati kao ključni u *Izveštajima*, *Preporukama*), na odgovarajući način uvažile sugestije za poboljšanje položaja nacionalnih manjina, formulisane u *Preporukama* i dodatno u *Smernicama*.
- U postupku **evaluacije i odobravanja rukopisa** (udžbenika, priručnika, nastavnih materijala)⁷, rukovodioci bi, posredstvom stručnih koordinatora zaduženih za pojedine predmete, obavljali superviziju sadržaja, odnosno načina na koji su predstavljene nacionalne manjine u udžbenicima i pomoćnim nastavnim materijalima na srpskom jeziku.⁸
- U nadležnosti rukovodioca Centra za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju bi bilo praćenje **akreditacije seminara** za stručno usavršavanje nastavnika koji bi razvijali kompetencije nastavnika i primenu različitih nastavnih koncepata, strategija, metoda i materijala u afirmisanju manjinskih prava i razvijanja interkulturalnog dijaloga u nastavnom procesu.

---

⁵ *Izveštaj o zastupljenosti nacionalnih manjina u nastavnim programima i obrazovnim standardima Republike Srbije*, Savet Evrope, Beograd 2018; *Izveštaj o zastupljenosti i predstavljanju nacionalnih manjina u školskim udžbenicima u Republici Srbiji*, Savet Evrope, Beograd 2018.

⁶ *Preporuke se nalaze u prilogu dokumenta Smernice za odgovarajuće predstavljanje nacionalnih manjina u nastavnim programima i sadržajima udžbenika u Republici Srbiji*

⁷ Prema *Pravilniku o načinu i postupku davanja stručne ocene i stručnog mišljenja o kvalitetu rukopisa udžbenika, priručnika i nastavnog materijala, dodatnih nastavnih sredstava, nastavnih pomagala, didaktičkih sredstava i didaktičkih igrovnih sredstava*, Službeni glasnik RS, br. 75/2016 od 07.09.2016. godine

⁸ <http://www.mpn.gov.rs/novi-plan-i-program-za-gimnazije/> (pristupljeno 03.02.2019.) Listu izbornih programa za gimnazije čine: Jezik, mediji i kultura, Pojedinaac, grupa i društvo, Obrazovanje za održivi razvoj, Osnovi geopolitike, Primenjene nauke, Zdravlje i sport, Umetnost i dizajn, Ekonomija i biznis, Religije i civilizacije, Metodologija naučnog istraživanja i Savremene tehnologije.

1.2. SAVETNICI KOORDINATORI I ČLANOVI STRUČNIH PREDMETNIH TIMOVA CENTARA I SEKTORA - ZUOV

SMERNICE CENTAR ZA RAZVOJ PROGRAMA I UDŽBENIKA	PREPORUKE
<p>I. Prilikom izrade novih (reformisanih) nastavnih programa predmetne radne grupe bi trebalo da u skladu sa preporukom 1.1.:</p> <p>ugrade u ciljeve odgovarajućih predmeta i izbornih programa⁹ kao jedan od elemenata prihvatanje kulturne različitosti i ravnopravnosti svih građana Republike Srbije, bez obzira na etničku, kulturnu, versku, rodnu ili drugu pripadnost, kao temeljnih vrednosti savremenog evropskog društva i posebno njihovu afirmaciju posredstvom razvijanja interkulturalnog dijaloga.</p>	<p>1.1. Obezbediti da ciljevi i ishodi obrazovanja, obrazovni i nastavni programi na svim nivoima obrazovanja podržavaju poštovanje manjinskih prava, uspostavljanje humanističkih vrednosti, prihvatanje i poštovanje svake vrste različitosti i razvijanje interkulturalnog dijaloga.</p>
<p>II. Sve ostale elemente nastavnih programa školskih predmeta i programa (navedenih u smernici I, napomena 8) predviđene zakonskim okvirom, trebalo bi definisati rukovodeći se, pored uobičajenih kriterijuma, preporukama 1.2, 1.11 i 1.12, što podrazumeva:</p> <ul style="list-style-type: none"> - definisanje tema - izbor odgovarajućih ključnih pojmova sadržaja¹⁰ - formulisanje odgovarajućih ishoda za kraj razreda <p>Tako bi se kroz različite elemente nastavnog programa afirmisala ravnopravnost na svim nivoima (etnička, rodna, konfesionalna, kulturna, jezička, generacijska i dr.), kao i multikulturalna i multietnička priroda društva Republike Srbije</p>	<p>1.2. U nastavne programe i standarde osnovnog i srednjeg obrazovanja uvesti teme, ključne pojmove, ili sadržaje koji podstiču poštovanje različitosti, aktivnu primenu tolerancije i zaštitu od diskriminacije u okvirima obrazovnog sistema.</p> <p>1.11. Prilikom izrade nastavnih programa različitih školskih predmeta i izbornih programa obratiti pažnju na kvantitet (zastupljenost), kontekst i vrednosnu kvalifikaciju (priroda savremenih i istorijskih odnosa manjinskih zajednica i većinskog stanovništva; način predstavljanja kulture i običaja nacionalnih manjina; ukazivanje na različite nivoe</p>

⁹ U prvom ciklusu: Srpski jezik i književnost, Svet oko nas/Priroda i društvo, Muzička i Likovna kultura, Građansko vaspitanje. U drugom ciklusu: Srpski jezik i književnost, Muzička i Likovna kultura, Građansko vaspitanje, Istorija, Geografija i strani jezici. U trećem ciklusu pored navedenih predmeta drugog ciklusa osnovnog obrazovanja, u trećem treba imati u vidu Sociologiju i Ustav i prava građana i pojedine izborne programe (izborne programe gimnazije, pre svega: *Jezik, mediji i kultura, Pojedinač, grupa i društvo, Umetnost i dizajn, Religije i civilizacije*).

¹⁰ Okvirna lista **ključnih pojmova sadržaja** koji bi radnim grupama za izradu nastavnih programa olakšala strukturisanje i prilagođavanje nastavnih programa *Preporukama* nalazi se kao prilog na kraju dokumenta *Smernice*.

<p>III. Savetnik koordinator za predmet Srpski jezik i književnost bi trebalo da stručnim saradnicima, članovima radne grupe za izradu novih nastavnih programa ukaže na preporuke 1.2 i 1.11, kojima se sugeriše definiisanje tema, ključnih pojmova sadržaja ili obrazovnih ishoda, a koji bi kod učenika razvili svest o prisustvu jezičke raznovrsnosti u Republici Srbiji, pravima pripadnika nacionalnih manjina na korišćenje maternjeg jezika, zajedničkom (regionalnom) literarnom i kulturnom nasleđu, kao i opštoj društvenoj koristi poznavanja više jezika sredine u kojoj se živi, kao elementa ili nadgradnje interkulturene razmene.</p> <p>IV. U okviru uputstava za didaktičko-metodičko ostvarivanje programa predmeta i izbornih programa (navedenih u smernici I, napomena 8, ali i drugih predmeta gde postoji opravdanost za integracijom nacionalnih manjina u širi društveni kontekst) posebno:</p> <ul style="list-style-type: none"> - naglasiti neophodnost realizacije specifičnih aktivnosti u ostvarivanju cilja predmeta i obrazovnih ishoda za kraj razreda predviđenih nastavnim programom, a specifično formulisanih u dnevnim pripremama prilikom planiranja nastave, kojima bi se reflektovale ideje iznesene u preporukama 1.2, 1.11, 1.12. - napraviti odgovarajući izbor aktivnosti i nastavnih metoda koje bi prema preporukama 1.2, 1.11, 1.12. bile usmerene na podsticanje i razvijanje svesti kod učenika o etnički, kulturno, verski raznovrsnom društvu Republike Srbije, uvažavanju svih različitosti, kao i proaktivnom učešću u razvijanju interkulturelnih odnosa u društvu sa ciljem afirmacije položaja i 	<p>interakcije u društvu) nacionalnih manjina.</p> <p>1.12. Prilikom izrade nastavnih programa različitih školskih predmeta i izbornih programa obratiti pažnju na ravnomerniju zastupljenost polova i ulogu žena u kulturi, istoriji i savremenim društvenim zbivanjima.</p>
---	--

participacije nacionalnih manjina	
<p>V. Stručni timovi za izradu nastavnih programa za predmet istorija završnih razreda osnovnog obrazovanja kao i srednjeg obrazovanja, naročito gimnazije (opšteg, društveno-jezičkog i prirodno-matematičkog smera) trebalo bi uzmu u obzir opštu predmetnu kompetenciju, specifičnu predmetnu kompetenciju <i>Razumevanje istorije i savremenih identiteta</i>, preporuku 1.13. i smernice navedene u dokumentu Saveta Evrope <i>Kvalitetno obrazovanje iz istorije u 21. veku</i>¹¹ i njima prilagode:</p> <ul style="list-style-type: none"> - teme, ključne pojmove sadržaja i obrazovne ishode za razred. - u didaktičko-metodičkom uputstvu za realizaciju programa dodatno ukazati nastavnicima na neophodnost ravnopravnog tretmana učenika različitih nacionalnih pripadnosti i predstavljanja njihove istorije i kulture u skladu sa obrazovnim principima, dečjim, manjinskim i drugim pravima. <p>Time bi se obezbedila vidljivost nacionalnih manjina Republike Srbije u društveno-istorijskom kontekstu i afirmisao koncept multikulturalnog društva kako kod učenika koji pripadaju većinskoj etničkoj zajednici, tako i kod pripadnika nacionalnih manjina.</p>	<p>1.13. U programima za predmet istorija formulisati obrazovne ishode (oslanjajući se na oblasti standarda) na takav način da nastava ne bude dominantno usmerena na političke i konfliktne situacije iz prošlosti, već i na zajedničko i specifično istorijsko i kulturno nasleđe, periode suživota različitih naroda/etničkih zajednica u regionalnim i evropskim okvirima sa posebnim osvrtom na mirnodopske periode i zajedničke izazove u svakodnevnim situacijama.</p>
<p>VI. Ukoliko se u projektnim aktivnostima Centra za razvoj programa i udžbenika budu izrađivale nove, redefinisale postojeće međupredmetne kompetencije, ili izrađivale specifične vezane za dečja prava, trebalo bi, pored navedenih, imati u vidu i preporuku 1.14</p>	<p>1.14. Definisati specifične kompetencije koje bi se odnosile na poštovanje dečijih prava (kao univerzalnih) i prava nacionalnih manjina (kao posebnih) i uključiti ih u standarde kompetencija za profesiju nastavnika i njihovog</p>

¹¹ *Quality History Education in 21st century – Principles and Guidelines*, Council of Europe, Strasbourg 2018. (prevod M. Šuica) Tema: IZRADA FLEKSIBILNOG NASTAVNOG PROGRAMA KOJI BI UVAŽAVAO KULTURNE RAZLIČITOSTI, smernica **2. Nastavni program treba da bude inkluzivan i uključiti iskustva manjinskih grupa i migranata**, a posebnim treba da imaju u vidu 2.1. *da nastavni programi koji reflektuju isključivo istoriju i kulturu dominantne (etničke) grupe u društvu odbijaju učenike koji ne pripadaju većini da se uključe u realizaciju programa. Učenici koji pripadaju manjinama mogu takav program da dožive kao lično irelevantan i u pojedinim momentima, po njih, uvredljiv. Zbog toga, treba ukazati i upozoriti na netransparentnu nastavnu praksu i moguće skrivene poruke kurikuluma.* Od izuzetne važnosti je i smernica 2.2. iz ovog dokumenta: *Nastavni program koji favorizuje preovlađujuću grupu u društvu istovremeno je sprečava da uči o drugima (manjinama).*

	profesionalnog razvoja.
<p>VII. Prema preporuci 1.16 upoznati članove komisija za ocenu rukopisa (udžbenika i pomoćnih nastavnih materijala sa izdvojene liste predmeta, pre svega Srpski jezik i književnost, Svet oko nas, Priroda i društvo, Geografija i Istorija) preko savetnika – koordinatora sa osnovnim zaključcima <i>izveštaja o zastupljenosti i predstavljanju nacionalnih manjina u školskim udžbenicima u Republici Srbiji</i> i <i>Preporukama</i> (čitav set preporuka iz odeljka 2 Preporuke). U daljem procesu ocenjivanja i odobravanja rukopisa udžbenika i pomoćnih nastavnih materijala članovi radnih grupa za ocenu rukopisa bi, prema preporukama 2.8, 2.11, 2.13, trebalo da:</p> <ul style="list-style-type: none"> - obrate pažnju na prisustvo eksplicitnih, ali i prikrivenih stereotipa, neprimerenih, uvredljivih tekstualnih i vizuelnih sadržaja i didaktičkih dodataka, kojima se gradi negativna slika o „drugome“, pre svega, pripadnicima nacionalnih manjina i podstiče diskriminacija (nacionalna, rodna, kulturna, verska i dr.) u društvu. - u svojim evaluacijama izdvoje problematične sadržaje, primere, ilustracije, diskriminatorne stavove, kao i one sadržaje i literarni stil kojim se promovišu nekritički autostereotipi (o sopstvenom narodu), kako bi se izostavili iz predloženog rukopisa, ili uputili na dodatnu preradu izdavačkoj kući, u skladu sa <i>Preporukama</i>. - posebno obrate pažnju na literarni diskurs i uopštavanje određenih sadržaja vezanih za kolektivni identitet (na primer: upotreba prisvojnih zamenica u množini, mi, naš <i>narod</i>, naša <i>istorija</i>, <i>tradicija</i>, <i>vera</i>, naše <i>kulturno nasleđe</i> i sl.) čime se vrši diskriminacija učenika po etničkoj, kulturnoj i 	<p>1.16. Razviti kapacitete evaluatora udžbenika da mogu da prepoznaju sadržaje kojima se diskriminišu različite grupe i krše ljudska i manjinska prava širenjem predrasuda i negativnih etničkih, verskih, rodnih i drugih negativnih stereotipa.</p> <p>2.8. Iz udžbenika ukloniti sve sadržaje koji šire negativne stereotipe o pripadnicima romske i drugih etničkih zajednica i obezbediti da afirmativni sadržaji i elementi interkulturalnog obrazovanja budu uključeni u program i udžbenike različitih predmeta.</p> <p>2.11 Ne upotrebljavati prisvojnu zamenicu „naš/a“, „naši/e“ u udžbenicima i nastavnom procesu kao zamenu za vlastitu imenicu koja označava narod (npr. Srbi).</p> <p>2.13. Izbegavati etnocentrični diskurs zasnovan na isključivim nacionalnim autostereotipima (istorijska pravda, predestinacija, viktimizacija, superiornost, moralna čistota, „mi“ nasuprot „njih“ i sl) koji vode ka negaciji, degradaciji i poimanju „drugog“ (nacionalnih manjina) kao neminovne istorijske suprotnosti i antipoda.</p>

<p>drugoj osnovi i ograničava njihov individualni identitet.</p>	
<p style="text-align: center;">SMERNICE SEKTOR ZA REŠAVANJE SPECIFIČNIH PITANJA PREDŠKOLSKOG, OSNOVNOG I SREDNJEG OBRAZOVANJA</p>	<p style="text-align: center;">PREPORUKE</p>
<p>VIII. U okviru redovnih aktivnosti Sektora, koje se odnose na praćenje i unapređivanje obrazovanja nacionalnih manjina i pripremanje stručnih analiza i prikaza trebalo bi sprovesti dodatno istraživanje, prema preporuci 1.21 (izmeniti cilj prema potrebama ZUOV-a) na osnovu kojeg bi se planirale dalje aktivnosti u razvijanju demokratske kulture i poboljšanja statusa nacionalnih manjina, kao i njihove percepcije među većinskom populacijom u okviru obrazovnog sistema Republike Srbije.</p>	<p>1.21. Sprovesti empirijsko istraživanje (u saradnji sa ZVKOV ili nekom drugom relevantnom institucijom) o stavovima nastavnika i učenika vezanim za status, prava i učešće nacionalnih manjina u širem društvenom ambijentu, kako bi se ustanovilo u kolikoj meri su zakonom, odgoravajućim podzakonskim i normativnim aktima definisani okviri primenjeni u praksi.</p>
<p style="text-align: center;">SMERNICE CENTAR ZA PROFESIONALNI RAZVOJ ZAPOSLENIH U OBRAZOVANJU</p>	<p style="text-align: center;">PREPORUKE</p>
<p>IX. Sektor za stručno usavršavanje i napredovanje u okviru Centra za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju bi trebalo da, po postojećoj ili novoj proceduri, olakša akreditovanje seminara sa liste Ministarstva prosvete nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, ili seminara za stručno usavršavanje nastavnika u redovnom ciklusu akreditacije a u organizaciji strukovnih udruženja, ili organizacija civilnog društva, koji bi senzibilizirali nastavnike, pre svega, društveno-humanističkih, umetničkih predmeta i građanskog vaspitanja, ali i nastavnike ostalih predmeta i izbornih programa koji pripadaju grupi prirodno-matematičkih, za pristup obradi tema i sadržaja formulisanih u preporuci 1.13. i dodatno 1.15. i 1.18.</p>	<p>1.13 U programima za predmet istorija formulisati obrazovne ishode (oslanjajući se na oblasti standarda) na takav način da nastava ne bude dominantno usmerena na političke i konfliktne situacije iz prošlosti, već i na zajedničko i specifično istorijsko i kulturno nasleđe, periode suživota različitih naroda/etničkih zajednica u regionalnim i evropskim okvirima sa posebnim osvrtom na mirnodopske periode i zajedničke izazove u svakodnevnim situacijama.</p> <p>1.15 Obrazovanje nastavnika (inicijalno i stručno usavršavanje) bi trebalo da bude prilagođeno okolnostima post-konfliktnog</p>

	<p>društva i usmereno na razvijanje specifičnih kompetencija usmerenih na prihvatanje različitosti, izgradnju mira, etničke i verske tolerancije i razgradnju stereotipa o „drugom“).</p> <p>1.18 Akreditovati zajedničke seminare za nastavnike i zaposlene u ustanovama kulture zahvaljujući kojima bi se edukatori posebno obučili za organizovanje projekata i aktivnosti usmerenih na unapređivanje poštovanja ljudskih/manjinskih prava i zaštitu od diskriminacije</p>
--	--

2. ZVKOV – ZAVOD ZA VREDNOVANJE KVALITETA OBRAZOVANJA I VASPITANJA

SMERNICE CENTAR ZA OSIGURANJE KVALITETA RADA USTANOVA – SEKTOR Razvoj i primena obrazovnih standarda	PREPORUKE
<p>I. Prilikom izrade novih ili revizije opštih i specifičnih predmetnih kompetencija i obrazovnih standarda predmeta analiziranih u izveštajima, predmetni timovi bi trebalo da u skladu sa preporukom 1.2.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - u standardima postignuća i predmetnim kompetencijama definišu elemente usmerene na razvoj učeničkih znanja, veština i stavova koji vode ka prihvatanju kulturne različitosti i ravnopravnosti svih građana Republike Srbije, bez obzira na etničku, kulturnu, versku, rodnu ili drugu pripadnost, kao temeljnih vrednosti savremenog evropskog društva i posebno njihovu afirmaciju posredstvom razvijanja interkulturalnog dijaloga (primer: deo iz <u>opšte kompetencije za predmet istorija</u> u srednjem obrazovanju <i>„Poseban akcenat je stavljen na razumevanje istorijskih i savremenih promena, ali i na izgradnju demokratskih vrednosti koje podrazumevaju poštovanje ljudskih prava, razvijanje interkulturalnog dijaloga i saradnje, odnosa prema raznovrsnoj kulturno-istorijskoj baštini, tolerantnog odnosa prema drugačijim stavovima i pogledima na svet.“</i>; deo iz specifične predmetne kompetencije <u>Razumevanje istorije i savremenih identiteta</u> na osnovnom nivou kao osnova za aktivno učestvovanje u društvu <i>„...Uočava različite kulturne, društvene, političke i religijske poglede na prošlost čime gradi i upotpunjuje sopstveni identitet. Razvija vrednosni</i> 	<p>1.2. U nastavne programe i standarde osnovnog i srednjeg obrazovanja uvesti teme, ključne pojmove, ili sadržaje koji podstiču poštovanje različitosti, aktivnu primenu tolerancije i zaštitu od diskriminacije u okvirima obrazovnog sistema.</p>

<p><i>sistem demokratskog društva utemeljen na humanističkim postulatima i poštovanju drugačijeg stanovišta. Primenjuje osnovne elemente interkulturalnog dijaloga oslanjajući se na prošlost, identitet i kulturu svog, ali i drugih naroda u Srbiji, regionu, Evropi i svetu. Neguje tolerantan vid komunikacije, poštovanje ljudskih prava, raznovrsnih kulturnih tradicija.“).</i></p>	
<p>II. Rukovodioci i savetnici Centra bi trebalo da prilikom eksterne evaluacije škola uzmu u obzir preporuku 1.7. i dokument nastao u okviru projekta <i>Jačanje zaštite nacionalnih manjina u Srbiji</i>, Preporuke kreatorima obrazovnih politika – Podsticanje demokratske kulture u školama, koji bi mogao da posluži i kao instrument za kreiranje liste kriterijuma na osnovu kojih bi se mogao vrednovati i kapacitet demokratske kulture škola, koji bi obuhvatao stepen poštovanja dečjih, ali i prava nacionalnih manjina.</p>	<p>1.7. U procesu eksterne i interne evaluacije škola posebnu pažnju posvetiti vrednovanju razvijenosti građanskih i kompetencija za demokratsku kulturu¹², kao i mehanizmima prevencije narušavanja dečjih, ili prava nacionalnih manjina.</p>

¹² Kompetencije za demokratsku kulturu, Živjeti zajedno kao jednaki u kulturno raznolikim demokratskim društvima, Savet Evrope 2016.

3. IZDAVAČKE KUĆE (KOJE SE BAVE IZDAVANJEM UDŽBENIKA I POMOĆNIH NASTAVNIH MATERIJALA)¹³

SMERNICE UREDNICI I AUTORSKI TIMOVI ¹⁴	PREPORUKE
<p>I. Urednici u izdavačkim kućama koje izdaju udžbenike bi trebalo da se upoznaju sa Izveštajem o zastupljenosti i predstavljanju nacionalnih manjina u školskim udžbenicima u Republici Srbiji i na osnovu zaključaka Izveštaja i preporuka 2.1 i 2.2 da pripreme kratko uputstvo za autorske timove, kako bi autori mogli da na odgovarajući način da pristupe koncipiranju udžbenika, priručnika ili pomoćnih nastavnih materijala, tj. pisanju nastavnih jedinica, odabiru izvora, dokumenata, ilustracija u skladu sa Preporukama.</p>	<p>2.1. Obezbediti da sadržaji (tekstualni i vizuelni) udžbenika podržavaju poštovanje manjinskih prava, uspostavljanje humanističkih vrednosti, prihvatanje svake vrste različitosti i da budu oslobođeni bilo kakvih diskriminatorских poruka.</p> <p>2.2. Načiniti nacionalne manjine vidljivim u udžbenicima različitih školskih predmeta posredstvom sadržaja i didaktički oblikovanih celina koje učenike edukuju o ravnopravnosti i participaciji nacionalnih manjina u istorijskoj perspektivi i savremenim okvirima srpske države, društva i kulture.</p>
<p>II. Urednici i autori u izdavačkim kućama bi trebalo da se, prema preporukama 2.4. 2.6 i 2.7, upoznaju sa odgovarajućim metodama i didaktičkim strategijama koje bi mogli da primene u koncipiranju nastavnih jedinica udžbenika i pratećih didaktičkih celina, kao i strukturisanju pomoćnih nastavnih materijala (uključujući i digitalne), a koje se zasnivaju na uključivanju perspektive, stanovišta i pozicije društvenih činilaca različite provenijencije (nacionalne, konfesionalne, kulturne, rodne,</p>	<p>2.4. Prilikom izrade udžbenika i nastavnih materijala primeniti inovativne didaktičke koncepte, poput multiperspektivnosti, kako bi učenici pripadnici većinske i manjinskih zajednica učili o pogledima „drugih“, čime bi se uticalo na osnaživanje i održivost socijalne kohezije, razgradnju postojećih stereotipa i sprečavanje diskriminacije.</p> <p>2.6. Koncept i sadržaj udžbenika bi trebalo da podstiču i olakšavaju argumentovane</p>

¹³ Smernice koje se odnose na izdavačke kuće, njihove uredničke i autorske timove uključuju sve Preporuke iz oblasti 2. Udžbenici. U ovom delu dokumenta pokušali smo da urednicima i autorima, u što većoj meri, olakšamo primenu preporuka u procesu izrade novih udžbenika, trudeći se da ne ograničavamo autorsku kreativnost i ne namećemo konkretna rešenja.

¹⁴ Smernice se odnose prvenstveno na autore udžbenika obuhvaćenih Izveštajem nastalim u okviru projekta Jačanje zaštite nacionalnih manjina u Srbiji, ali i na autore udžbenika svih ostalih školskih predmeta koji nisu bili uključeni u analizu i Izveštaj.

<p>društvene i dr.). Na taj način bi se posredstvom sadržaja i didaktičkih delova udžbenika kod učenika podsticalo razvijanje različitih kompetencija uključujući i kompetencija demokratske kulture, neophodnih za uspostavljanje kulture dijaloga, uvažavanje različitih stavova, poštovanje pripadnika drugih etničkih zajednica tj. nacionalnih manjina i sl. Neki od didaktičkih koncepata i strategija su: pedagogija dekonstrukcije, komparativnost, multiperspektivnost, Živa biblioteka – Savet Evrope i sl.</p>	<p>rasprave među učenicima, omogućavaju propitivanje različitih fenomena kako bi se razumela kulturna raznolikost, multikulturalnost, zajedničko i posebno kulturno nasleđe i sl.</p> <p>2.7. Na odgovarajući način, poštujući osnovna obrazovna i didaktička pravila, uzimajući u obzir različite činjenice, mišljenja, stavove i perspektive, kontekstualizovati osetljive teme i kontroverzne primere iz istorije, književnosti, svakodnevnih situacija u kojima se na diskriminatorski način spominju nacionalne manjine, ili pružaju tendenciozne selektovane informacije o njima</p>
<p>III. Prilikom određivanja koncepta udžbenika urednici i autori udžbenika za određeni predmet, prema preporukama 2.5, i 2.15, bi trebalo, u zavisnosti od školskog predmeta, nastavnog programa i odgovarajućih sadržaja, da utvrde prihvatljive načine predstavljanja pripadnika nacionalnih, kulturnih manjina, njihovog učešća u društvu (Republike Srbije), poštujući i, koliko je moguće, ravnomernu rodnu zastupljenost.</p>	<p>1.5. Izbegavati redukovanje sadržaja o pravima, položaju, osobenostima, ulozi i značaju pripadnika nacionalnih manjina u Republici Srbiji na formalne, statističke ili isključivo folklorne elemente.</p> <p>2.15. Udžbenici istorije, ali i drugih relevantnih predmeta u svim ciklusima obrazovanja, bi trebalo da sadrže didaktički razvijene elemente koji podstiču razvijanje tolerancije i poštovanja kulturnih različitosti, kao i prava nacionalnih manjina u skladu sa pojedinim oblastima i iskazima standarda postignuća, ili opštim ciljevima obrazovanja i kompetencijama definisanih Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije iz 2017. godine.</p>
<p>IV. Urednici i autori udžbenika bi trebalo da u skladu sa preporukama 2.9, 2.10 i 2.11 vode računa o načinu</p>	<p>2.9. Razdvojiti etničku/nacionalnu od verske komponente nacionalnog identiteta.</p>

<p>definisanja i predstavljanja društvenih/kulturnih fenomena koji spadaju u domen osetljivih (identitet, verski običaji), kao i da precizno i na neutralan način formulišu ideje, pojave i primere koji se koriste u sadržajima nastavnih jedinica, koristeći odgovarajuće jezičke forme. Ova smernica je primenljiva na udžbenike iz svih školskih predmeta.</p>	<p>2.10. Autori udžbenika bi trebalo da obrate pažnju na formulacije svojih ideja kako bi se izbegle jezičke dvosmislenosti i nedoumice koje mogu da dovedu do pogrešne interpretacije teksta i stvaranja neodgovarajućih predstava o „drugima“, posebno nacionalnim manjinama.</p> <p>2.11. Ne upotrebljavati prisvojnu zamenicu „naš/a“, „naši/e“ u udžbenicima i nastavnom procesu kao zamenu za vlastitu imenicu koja označava narod (npr. Srbi).</p>
<p>V. Urednici i autori udžbenika za predmete iz oblasti društveno humanističkih nauka (naročito srpski jezik i književnost, istorija, geografija) i umetničkih predmeta (likovna kultura), pomoćnih nastavnih materijala i priručnika bi trebalo da imaju u vidu preporuke 2.7, 2.12, 2.13, 2.14 i 2.15. i u skladu sa njima definišu sadržaje, ilustrativni i didaktički materijal u udžbenicima.</p> <p>VI. Prilikom izrade novih udžbenika autorski timovi u saradnji sa urednikom za određene predmete bi trebalo da osmisle koncept i prikupe dodatne sadržaje (tekstualne, vizuelne, audio-vizuelne) i didaktički oblikovane zadatke, koji bi se odnosili na istoriju, osobenosti, identitet, kao i prava, status i participaciju nacionalnih manjina, multikulturno društvo i značaj interkulturnih odnosa i prilagode ih strukturi digitalnih udžbenika koji, zbog prirode samog didaktičkog sredstva, pružaju više prostora i mogućnosti za ostvarivanje preporuka 2.12, 2.14 i 2.15.</p> <p>VII. Priručnici sa dnevnim pripremama, kao neophodnim pratećim materijalom svakog</p>	<p>2.5. Izbegavati redukovanje sadržaja o pravima, položaju, osobenostima, ulozi i značaju pripadnika nacionalnih manjina u Republici Srbiji na formalne, statističke ili isključivo folklorne elemente.</p> <p>2.7 Na odgovarajući način, poštujući osnovna obrazovna i didaktička pravila, uzimajući u obzir različite činjenice, mišljenja, stavove i perspektive, kontekstualizovati osetljive teme i kontroverzne primere iz istorije, književnosti, svakodnevnih situacija u kojima se na diskriminatorni način spominju nacionalne manjine, ili pružaju tendenciozne selektovane informacije o njima.</p> <p>2.10 Omogućiti kompleksnije predstavljanje istorijskih fenomena, u narativnoj i u vizuelnoj prezentaciji sadržaja kako bi se izbegla isključiva, crno-bela slika prošlosti, ili redukovana poimanja sopstvenog i identiteta „drugog“ koja vode ka mitologizaciji, viktimizaciji i diskriminaciji.</p> <p>2.11 Izbegavati etnocentrični diskurs</p>

<p>udžbenika, bi trebalo da sadrže primere dnevnih priprema (planova časa) za određene nastavne jedinice, kojima bi se kontekstualizovali sadržaji vezani za nacionalne manjine u skladu sa preporukama 2.5, 2.7, 2.12 i 2.15.</p> <p>VIII. Prilikom promotivnih aktivnosti (predstavljanje nove generacije udžbenika, Sajam knjiga, seminari za stručno usavršavanje) izdavačkih kuća koje se bave publikovanjem udžbenika, pomoćnih nastavnih materijala i priručnika, trebalo bi osmisliti prezentacije ili tematske tribine namenjene nastavnicima i ukazati na elemente udžbenika i nastavnih materijala/priručnika koji izrađeni u skladu sa preporukama 2.14 i 2.15. Promotivne aktivnosti treba iskoristiti da se nastavnicima ukaže na segment u kome udžbenici predstavljaju važno sredstvo u razvoju međupredmetnih kompetencija (uključujući i kompetencije za demokratsku kulturu) i edukovanju učenika većinske (srpske) etničke zajednice i o istoriji, identitetu, položaju, pravima i participaciji nacionalnih manjina u društvu Republike Srbije.</p>	<p>zasnovan na isključivim nacionalnim autostereotipima (istorijska pravda, predestinacija, viktimizacija, superiornost, moralna čistota, „mi“ nasuprot „njih“ i sl) koji vode ka negaciji, degradaciji i poimanju „drugog“ (nacionalnih manjina) kao neminovne istorijske suprotnosti i antipoda.</p> <p>2.12 Uključiti u sadržaje udžbenika trajne veze među narodima na lokalnom, regionalnom i evropskom nivou i izbegavati predstavljanje pojedinih naroda, pripadnika nacionalnih manjina isključivo u kontekstu konflikta, ili međunacionalne-verske netrpeljivosti, čime se učvršćuju i šire negativni etnički, verski i kulturni stereotipi o „drugom“.</p> <p>2.13 Udžbenici istorije, ali i drugih relevantnih predmeta u svim ciklusima obrazovanja, bi trebalo da sadrže didaktički razvijene elemente koji podstiču razvijanje tolerancije i poštovanja kulturnih različitosti, kao i prava nacionalnih manjina u skladu sa pojedinim oblastima i iskazima standarda postignuća, ili opštim ciljevima obrazovanja i kompetencijama definisanih Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije iz 2017. godine.</p>
---	--

4. NACIONALNI PROSVETNI SAVET

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije bi trebalo da *Preporuke* i osnovne zaključke *Izveštaja* dostavi članovima Nacionalnog prosvetnog saveta, koji bi prilikom davanja savetodavnog mišljenja o nastavnim programima i udžbenicima imali u vidu da su komisije za izradu nastavnih programa i odobravanje rukopisa udžbenika Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja svoje odluke u pogledu strukture nastavnih programa, ili sugestija u sadržajima udžbenika, između ostalog, temeljili i na *Preporukama* i *Izveštajima* nastalim u okviru zajedničkog projekta Evropske unije i Saveta Evrope ***Jačanje zaštite nacionalnih manjina u Srbiji***. Članovi Nacionalnog prosvetnog saveta bi trebalo da uzmu u obzir da nastavni programi treba da budu zasnovani na vrednostima kojima se promovišu tolerancija, promena percepcije nacionalnih manjina u društvu i kojima se podstiče upoznavanje učeničke populacije koja pripada većinskoj grupi sa pravima, položajem i participacijom nacionalnih manjina u društvu i institucijama Republike Srbije. Članovi Nacionalnog prosvetnog saveta ne bi trebalo da uskrate saglasnost programima (ukoliko zadovoljavaju sve druge kriterijume i standarde) zbog naglašene afirmacije nacionalnih i drugih manjinskih, ili posebnih društvenih grupa u Republici Srbiji.

PRILOZI

4.1 PREDLOG LISTE ODABRANIH KLJUČNIH POJMOVA SADRŽAJA KOJIMA SE POVEĆAVA DEMOKRATSKI KAPACITET DRUŠTVA I AFIRMIŠE POLOŽAJ NACIONALNIH MANJINA U NASTAVNIM PROGRAMIMA

- antidiskriminacija
- antisemitizam
- demokratska kultura
- dečja prava
- dijalog
- diskriminacija
- društvena inkluzivnost
- društvena participacija/učešće
- empatija
- govor mržnje
- građanska prava
- građanski duh
- identitet
- interkulturene kompetencije
- interkulturni dijalog
- jezička raznovrsnost
- ksenofobija
- kultura
- kulturne različitosti
- kulturni identitet
- ljudska prava
- manjinska prava
- multikulturno društvo
- multiperspektivnost
- nacionalna manjina
- odgovornost
- predrasuda
- ravnopravnost
- rasizam
- rodna jednakost
- sloboda govora
- sloboda veroispovesti
- slobodoumnost
- stereotip
- šovinizam
- tolerancija

4.2. PREPORUKE

1. DRŽAVNE I OBRAZOVNE INSTITUCIJE¹⁵

- 1.1 Obezbediti da ciljevi i ishodi obrazovanja, obrazovni i nastavni programi na svim nivoima obrazovanja podržavaju poštovanje manjinskih prava, uspostavljanje humanističkih vrednosti, prihvatanje i poštovanje svake vrste različitosti i razvijanje interkulturalnog dijaloga.
- 1.2 U nastavne programe i standarde osnovnog i srednjeg obrazovanja uvesti teme, ključne pojmove, ili sadržaje koji podstiču poštovanje različitosti, aktivnu primenu tolerancije i zaštitu od diskriminacije u okvirima obrazovnog sistema.
- 1.3 Pokrenuti inicijativu za izmenu odgovarajućih zakonskih i podzakonskih akata koji regulišu status građanskog vaspitanja kao školskog predmeta (obavezni umesto izbornog), kako bi se obezbedilo da svaki učenik u srednjem obrazovanju makar dve godine pohađa časove građanskog vaspitanja.
- 1.4 Na najvišem državnom i lokalnom nivou (Ministarstvo PNTR RS, Ministarstvo kulture i informisanja RS; Odbor za obrazovanje Narodne skupštine RS; jedinice lokalne samouprave) podržati projekte u oblasti obrazovanja i kulture koji su usmereni na razvijanje svesti o pravima, participaciji i sveukupnoj društvenoj inkluziji nacionalnih i drugih manjina u Republici Srbiji.
- 1.5 Jačati demokratski kapacitet škola isticanjem značajne uloge učeničkog parlamenta i doprinosa roditelja u aktivnom poštovanju ljudskih prava, razvojem tolerancije, etničke i rodne ravnopravnosti i prevenciji nacionalno, kulturno i rodno zasnovane diskriminacije, promovisanja ksenofobičnih i šovinističkih stavova i govora mržnje.
- 1.6 Preporučiti školama da u svoje godišnje planove i školske programe uključe različite nastavne i vannastavne aktivnosti (debate, tribine, okrugle stolove, projekte, izložbe i dr.) na temu afirmisanja ravnopravnosti, razvijanja svesti o pravima nacionalnih manjina, promovisanja njihove participacije u društvu (istorijska i savremena dimenzija) kao i razgradnji postojećih negativnih predrasuda i stereotipa.
- 1.7 U procesu eksterne i interne evaluacije škola posebnu pažnju posvetiti vrednovanju razvijenosti građanskih i kompetencija za demokratsku kulturu¹⁶, kao i mehanizmima prevencije narušavanja dečjih, ili prava nacionalnih manjina.

---

¹⁵ Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije; Odbor za obrazovanje, nauku, tehnološki razvoj i informatičko društvo Narodne skupštine Republike Srbije; Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije; Kancelarija za ljudska i manjinska prava; Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja; Zavod za vrednovanje obrazovanja i vaspitanja; Jedinice lokalne samouprave; školske ustanove.

- 1.8 U saradnji sa organizacijama civilnog društva razvijati programe neformalnog obrazovanja mladih (letnje škole, kurseve, saradnju sa studentskim organizacijama, univerzitetima) usmerene na afirmaciju ljudskih, posebno manjinskih prava i kulturne raznolikosti kao zajedničke vrednosti.
- 1.9 Pokrenuti inicijativu „Škola bez predrasuda“ na osnovu koje bi škole dobile sertifikat posle obuke (kroz saradnju međunarodnih organizacija, organizacija civilnog društva, saveta nacionalnih manjina i ministarstva) a koje bi obavezivao škole i da kasnije sprovede aktivnosti iz tog programa.
- 1.10 U višenacionalnim sredinama, omogućiti svim učenicima učenje srpskog i jezika nacionalnih manjina, uz pružanje podrške školama u nacionalno mešovitim sredinama za učenje jezika društvene sredine.
- 1.11 Prilikom izrade nastavnih programa različitih školskih predmeta i izbornih programa obratiti pažnju na kvantitet (*zastupljenost*), kontekst i vrednosnu kvalifikaciju (*priroda savremenih i istorijskih odnosa manjinskih zajednica i većinskog stanovništva; način predstavljanja kulture i običaja nacionalnih manjina; ukazivanje na različite nivoe interakcije u društvu*) nacionalnih manjina.
- 1.12 Prilikom izrade nastavnih programa različitih školskih predmeta i izbornih programa obratiti pažnju na ravnomerniju zastupljenost polova i ulogu žena u kulturi, istoriji i savremenim društvenim zbivanjima.
- 1.13 U programima za predmet istorija formulisati obrazovne ishode (oslanjajući se na oblasti standarda) na takav način da nastava ne bude dominantno usmerena na političke i konfliktne situacije iz prošlosti, već i na zajedničko i specifično istorijsko i kulturno nasleđe, periode suživota različitih naroda/etničkih zajednica u regionalnim i evropskim okvirima sa posebnim osvrtom na mirnodopske periode i zajedničke izazove u svakodnevnim situacijama.
- 1.14 Definirati specifične kompetencije koje bi se odnosile na poštovanje dečijih (*kao univerzalnih*) i prava nacionalnih manjina (*kao posebnih*) i uključiti ih u standarde kompetencija za profesiju nastavnika i njihovog profesionalnog razvoja.
- 1.15 Obrazovanje nastavnika (*inicijalno i stručno usavršavanje*) bi trebalo da bude prilagođeno okolnostima post-konfliktnog društva i usmereno na razvijanje specifičnih kompetencija usmerenih na prihvatanje različitosti, izgradnju mira, etničke i verske tolerancije i razgradnju stereotipa o „drugom“.

---

¹⁶ Kompetencije za demokratsku kulturu, Živjeti zajedno kao jednaki u kulturno raznolikim demokratskim društvima, Savet Evrope 2016.

- 1.16 Razviti kapacitete evaluatora udžbenika da mogu da prepoznaju sadržaje kojima se diskriminišu različite grupe i krše ljudska i manjinska prava širenjem predrasuda i negativnih etničkih, verskih, rodnih i drugih negativnih stereotipa.
- 1.17 Obezbediti resurse i prostor ustanova kulture (muzeji, galerije, kulturno-istorijski spomenici, lokaliteti od značaja) za izvođenje posebnih obrazovnih aktivnosti definisanih ciljevima obrazovanja, a predviđenih školskim planovima i programima sa zadatkom da se unaprede poštovanje ljudskih prava, tolerancija i razgradnja stereotipa prema nacionalnim manjinama.
- 1.18 Akreditovati zajedničke seminare za nastavnike i zaposlene u ustanovama kulture zahvaljujući kojima bi se edukatori posebno obučili za organizovanje projekata i aktivnosti usmerenih na unapređivanje poštovanja ljudskih/manjinskih prava i zaštitu od diskriminacije.
- 1.19 Među učenicima srednjih škola promovisati programe kancelarija za mlade usmerene ka unapređivanju ljudskih i prava nacionalnih manjina, razvijanju solidarnosti, prevenciji i reagovanju (ukazivanju) na diskriminaciju.
- 1.20 Podsticati i podržavati škole i fakultete da se uključe u regionalne i međunarodne projekte koji doprinose izgradnji međusobnog poštovanja, razgradnji stereotipa i predrasuda, a koji mogu pozitivno uticati na percepciju položaja, prava i participacije manjina u školskim, ali i širim društvenim okvirima.
- 1.21 Sprovesti empirijsko istraživanje (u saradnji sa ZVKOV ili nekom drugom relevantnom institucijom) o stavovima nastavnika i učenika vezanim za status, prava i učešće nacionalnih manjina u širem društvenom ambijentu, kako bi se ustanovilo u kolikoj meri su zakonom, odgoravajućim podzakonskim i normativnim aktima definisani okviri primenjeni u praksi.

2. UDŽBENICI

- 2.1. Obezbediti da sadržaji (tekstualni i vizuelni) udžbenika podržavaju poštovanje manjinskih prava, uspostavljanje humanističkih vrednosti, prihvatanje svake vrste različitosti i da budu oslobođeni bilo kakvih diskriminatorских poruka.
- 2.2. Načiniti nacionalne manjine vidljivim u udžbenicima različitih školskih predmeta posredstvom sadržaja i didaktički oblikovanih celina koje učenike edukuju o ravnopravnosti i participaciji nacionalnih manjina u istorijskoj perspektivi i savremenim okvirima srpske države, društva i kulture.

- 2.3. Iskoristiti postojeći, nedovoljno definisan, prostor u nastavnim programima (identifikovan u izveštajima o zastupljenosti nacionalnih manjina u programima i standardima i zastupljenosti nacionalnih manjina u udžbenicima) za inkluziju sadržaja o nacionalnim manjinama u Republici Srbiji (položaj, status, prava, kontekst/npr. latinično pismo, zajedničko nasleđe i savremeni izazovi i dr.).
- 2.4. Prilikom izrade udžbenika i nastavnih materijala primeniti inovativne didaktičke koncepte, poput multiperspektivnosti, kako bi učenici pripadnici većinske i manjinskih zajednica učili o pogledima „drugih“, čime bi se uticalo na osnaživanje i održivost socijalne kohezije, razgradnju postojećih stereotipa i sprečavanje diskriminacije.
- 2.5. Izbegavati redukovanje sadržaja o pravima, položaju, osobenostima, ulozi i značaju pripadnika nacionalnih manjina u Republici Srbiji na formalne, statističke ili isključivo folklorne elemente.
- 2.6. Koncept i sadržaj udžbenika bi trebalo da podstiču i olakšavaju argumentovane rasprave među učenicima, omogućavaju propitivanje različitih fenomena kako bi se razumela kulturna raznolikost, multikulturalnost, zajedničko i posebno kulturno nasleđe i sl.
- 2.7. Na odgovarajući način, poštujući osnovna obrazovna i didaktička pravila, uzimajući u obzir različite činjenice, mišljenja, stavove i perspektive, kontekstualizovati osetljive teme i kontroverzne primere iz istorije, književnosti, svakodnevnih situacija u kojima se na diskriminatorski način spominju nacionalne manjine, ili pružaju tendenciozne selektovane informacije o njima.¹⁷
- 2.8. Iz udžbenika ukloniti sve sadržaje koji šire negativne stereotipe o pripadnicima romske i drugih etničkih zajednica i obezbediti da afirmativni sadržaji i elementi interkulturalnog obrazovanja budu uključeni u program i udžbenike različitih predmeta.
- 2.9. Razdvojiti etničku/nacionalnu od verske komponente nacionalnog identiteta.
- 2.10. Autori udžbenika bi trebalo da obrate pažnju na formulacije svojih ideja kako bi se izbegle jezičke dvosmislenosti i nedoumice koje mogu da dovedu do pogrešne intepretacije teksta i stvaranja neodgovarajućih predstava o „drugima“, posebno nacionalnim manjinama.
- 2.11. Ne upotrebljavati prisvojnu zamenicu „naš/a“, „naši/e“ u udžbenicima i nastavnom procesu kao zamenu za vlastitu imenicu koja označava narod (npr. Srbi).
- 2.12. Omogućiti kompleksnije predstavljanje istorijskih fenomena, u narativnoj i u vizuelnoj prezentaciji sadržaja kako bi se izbegla isključiva, crno-bela slika prošlosti, ili redukovana

---

¹⁷ Primeri iz književnosti koji sadrže termin „Ciganin“, statistički pristup prezentaciji nacionalnih manjina u geografiji/priroda i društvo, ukazivanje na relevantnost samo onih manjina koje prelaze 1% ukupnog broja stanovnika Republike Srbije i sl.

poimanja sopstvenog i identiteta „drugog“ koja vode ka mitologizaciji, viktimizaciji i diskriminaciji.

- 2.13. Izbegavati etnocentrični diskurs zasnovan na isključivim nacionalnim autostereotipima (istorijska pravda, predestinacija, viktimizacija, superiornost, moralna čistota, „mi“ nasuprot „njih“ i sl) koji vode ka negaciji, degradaciji i poimanju „drugog“ (nacionalnih manjina) kao neminovne istorijske suprotnosti i antipoda.
- 2.14. Uključiti u sadržaje udžbenika trajne veze među narodima na lokalnom, regionalnom i evropskom nivou i izbegavati predstavljanje pojedinih naroda, pripadnika nacionalnih manjina isključivo u kontekstu konflikta, ili međunacionalne-verske netrpeljivosti, čime se učvršćuju i šire negativni etnički, verski i kulturni stereotipi o „drugom“.
- 2.15. Udžbenici istorije, ali i drugih relevantnih predmeta u svim ciklusima obrazovanja, bi trebalo da sadrže didaktički razvijene elemente koji podstiču razvijanje tolerancije i poštovanja kulturnih različitosti, kao i prava nacionalnih manjina u skladu sa pojedinim oblastima i iskazima standarda postignuća, ili opštim ciljevima obrazovanja i kompetencijama definisanih Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije iz 2017. godine.

3. OBRAZOVANJE NASTAVNIKA I PRAKSA

- 3.1. U okviru univerzitetskog inicijalnog obrazovanja nastavnika ugraditi u silabuse razvoj profesionalnih kompetencija usmerenih ka afirmaciji humanističkih vrednosti, tolerancije, poštovanja ljudskih/manjinskih prava i različitosti upotrebom inovativnih metoda koje podstiču razvoj veština kritičkog i analitičkog mišljenja kod učenika.
- 3.2. Sugerisati pohađanje akreditovanih programa stručnog usavršavanja nastavnika kojim se razvijaju profesionalne kompetencije u vezi sa: unapređivanjem tolerancije, prepoznavanjem i aktivnom razgradnjom stereotipa o „drugom“ u nastavi i kod učenika, razvojem veština potrebnih za uspostavljanje otvorenog i produktivnog interkulturalnog dijaloga.
- 3.3. Nastavu organizovati tako da se ravnomerno razvijaju i vrednuju predmetne i međupredmetne kompetencije sa akcentom na kompetencije za odgovorno učešće u građanskom društvu, komunikaciju, saradnju i posebno kompetencije za demokratsku kulturu.¹⁸

---

¹⁸ Kompetencije za demokratsku kulturu, Živjeti zajedno kao jednaki u kulturno raznolikim demokratskim društvima, Savet Evrope 2016.

- 3.4. Osnažiti nastavnike u korišćenju pomoćnih nastavnih materijala koji promovišu koncept multiperspektivnosti, „pedagogiju dekonstrukcije“¹⁹, i druge nastavne metode koje doprinose razgradnji stereotipa o „dugom“ i suzbijanju diskriminacije zasnovane na etničkim, verskim, rodnim ili kulturnim razlikama.
- 3.5. Podstaknuti razmenu iskustava i primera dobre prakse unutar stručnih udruženja nastavnika sa ciljem uvažavanja različitosti i afirmacije nacionalnih manjina, podsticanja slobodoumnosti i otvorenosti za inovativne metode kritičkog mišljenja u okviru obrazovnog sistema.
- 3.6. Na nivou nastavničkih udruženja, ili između njih uvesti program razmene profesora i učenika iz različitih regija (pripadnika različitih etničkih zajednica) sa ciljem razmene iskustava i razvijanja interkulturalnog dijaloga.
- 3.7. U nastavnom procesu izbegavati uopštavanja, pojednostavljenja i promovisanje stereotipa, kao i neadekvatnu upotrebu zbirnih vlastitih imenica naroda i nacija za transfer pojedinačne odgovornosti na kolektivni plan.
- 3.8. Ukazivati na pozitivne primere delovanja pojedinaca, pripadnika nacionalnih manjina i njihovog doprinosa u razvoju ne samo sopstvene etničke zajednice, već srpske države i društva u celosti.
- 3.9. U nastavnom procesu propitivati, diskutovati i dekonstruisati nedokazane diskriminatorne pretpostavke i stavove, mitove i dominantne narative vezane za sliku o „drugom“, tj. pripadnicima nacionalnih manjina, posredstvom kredibilnih činjenica, dokaza i argumenata.
- 3.10. Planirati nastavne aktivnosti koje imaju za cilj razgradnju stereotipa o „drugom“/pripadnicima različitih etničkih i verskih zajednica i unapređivanje interkulturalnog dijaloga (pohađanje specifičnih kulturnih manifestacija u organizaciji većinske ili zajednica nacionalnih manjina sa interkulturalnim obeležjima, posete značajnim kulturno-istorijskim, verskim objektima i spomenicima značajnim za zajedničku, ili istoriju i identitet nacionalnih manjina i dr.).

---

¹⁹ R. Stradling, *Nastava evropske istorije 20. veka*, Beograd 2003, 99.